Ukázky velikonočních zvyků a obyčejů v lidovém pojetí z oblasti východních Čech

14.3.2024 - Petra Valíčková | Národní muzeum v přírodě

Magická síla vody i ohně, řada pověr i obyčejů – i to jsou velikonoční svátky v lidovém pojetí. Pojďme se podívat na několik více či méně známých obyčejů, dochovaných v oblasti východních Čech.

O **Smrtné neděli** (2 týdny před Velikonocemi) vynášela děvčata smrtku – to se děje napříč regiony v Česku do dnešních dnů. Ale to, že v některých obcích východních Čech přinášela **„létečko“** – je už méně známé. Co to vlastně bylo? Líto byl stromeček ozdobený papírovými ozdobami, vyfouknutými

vejci, pentlemi či panenkou, které dívky darovaly včelaři. Bylo zvykem jej po obchůzce postavit ke včelím úlům. Vítalo se tak s koncem zimy nové jaro, předznamenávající léto a s ním spojenou úrodu.

Květnou nedělí začíná Svatý neboli Pašijový týden. V tento den se světí v kostele kočičky. Naši předkové je dříve používali v domácnosti i hospodářství – strkali za krovy, svaté obrázky, zapichovali na kraj pole – chtěli si tak zajistit ochranu a prosperitu. V tento den se nemá nic péci, aby se květy na stromech a bylinách nezapekly. Nezapomeňte posvěcenou kočičku i spolknout - proti případné zimnici či bolestem krku. A pro jarní rozšíření šatníku – v tento den se „bere na nové šaty, aby v nich člověk kvetl".

Celý týden se nesel v domácnosti v duchu příprav na blížící se svátky. Méně známá je skutečnost, že kantor (učitel) v tomto týdnu sepisoval i seznam dětí, které měly po prázdninách nastoupit do školy. Zápis měli zajistit starší žáci a za to byli panem učitelem obdarováni drobnou výslužkou v podobě vajec, obilí či sušeného ovoce.

Velikonoční triduum začíná na **Zelený čtvrtek** večer. Zvony „odletí do Říma" a až do Bílé soboty obchází kolem kostela nebo po vesnici chlapci s řehtačkami, klapačkami či trakaři. Při posledním zvonění v tento den v kostele lidé cinkali penězi – aby se jich držely. V okolí Chotěboře lidé třásli během posledního zvonění stromy – aby byly plodné. Na Skutečsku zůstával někdo doma (nešel do kostela), ale zametal a zvonil hmoždířem – aby vyhnal z domu hmyz a myši. Na Zelený čtvrtek se nalačno ráno jedly kynuté jidáše. Pečivo muselo být pomazané medem, což mělo chránit před hadím uštknutím. Jidáše se dávaly i dobytku – ze stejného důvodu a i proto, aby ho v létě neobtěžoval hmyz. Očekává se, že v tento den sníte něco zeleného.

Velký pátek je dnem přísného postu – připomíná se ukřižování Ježíše Krista. V tento den ráno lidé věřili v magickou moc tekoucí vody. Zrána se v ní myli s modlitbou na ústech, nemohoucím ji přinášeli domů. Před východem slunce se vycházeli modlit i do zahrad – snažili se tak od sebe odvrátit nemoci. Nit upředená na Velký pátek před východem slunce má prý ochrannou moc. A co se ještě traduje na Velký pátek:

Na Velký pátek se prý otevírá zem i skály, a je možné najít v nich poklad.

Na Velký pátek se nemá hýbat se zemí, nesmí se orat, nesmí se přesazovat.

Nic se v tento den nepůjčuje, ani neprodává.

Prší-li na Velký pátek, bývá žíznivý rok.

Na **Bílou sobotu**, v den čekání na vzkříšení, se domácnost připravovala na nedělní svátek, hospodyně pekla a vařila. V některých vesnicích v okolí Vysokého Mýta lze do dnešních dnů potkat průvod chlapců s řehtačkami, klapačkami a maskovanou postavu Jidáše. Obyčej **vodění jidáše** je součástí velikonočního výročního cyklu a udržuje se přirozeným způsobem po generace. Od roku 2013 je zapsán na *Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Pardubického kraje.* Pojetí masky, průběh obchůzky a jejích závěr napovídají, že šlo pravděpodobně o pozůstatek předkřesťanských obyčejů. Mezi chlapci byla také dodržována hierarchie spočívající v jednotlivých rolích a následně rozdělování odměny. Někde byla maska spálena navečer na hranici u kostela – věřilo se v magickou moc ohně. Každý z přítomných se snažil získat malý kus ohořelého dřeva – dřevo nebo kříže z něj vyrobené – se ukládaly za krovy – jako ochrana od blesku a požáru. Opálené dřevo i se svěcenými kočičkami se vkládalo do rohů polí – ochrana před kroupami a zajištění dobré úrody. Hospodář třásl v tento den i stromy – zajištění dostatku ovoce.

Kristovo vzkříšení – Velikonoční neděle (Hod boží velikonoční) – znamenal konec půstu od

masa. Během mše se světily přinesené pokrmy. Při slavnostním obědu bylo zvykem nejdříve rozkrojit vařené posvěcené vejce na tolik dílů, kolik bylo stolovníků. Kdo by se pak během roku zatoulal nebo ztratil, má si vzpomenout, s kým jedl velikonoční vejce, a najde zase cestu domů. Na Hlinecku lidé běželi po kostele polít dobytek studenou vodou nebo ho šlehali proutkem – aby byl čerstvý. Vůbec se nepracovalo – jen nejnutnější přípravy jídel (bylo vše připraveno den předem), ani se nemylo nádobí.

Velikonoční (Červené) pondělí je dnem nevázané zábavy v podobě obchůzky, šlehání děvčat a obdarovávání chlapců vejci – ty musely být vařená (vyfouknuté znamenalo zánik a smrt). Vejce jsou symbolem nového života. Červená barva vajec (odtud barva dne či celých svátků) byla určena obzvláště milým koledníkům a tato barva byla vnímána jako ochranná, též jako barva Kristovy krve. Odpoledne patřilo nejen na Hlinecku hrám s vejci. Na mírném svahu se vejce jednotlivých hráčů srovnala do řady k prutu, který se následně zdvihl, a vejce se koulela dolů – čí vejce se dokulilo nejdál, toho jsou ta ostatní. Případně se vykoupil krejcarem a koulelo se dále. Jiná hra spočívala ve snaze prorazit skořápku vařeného vejce mincí – jeden hráč vejce drží, a druhý „seká“. Večer se konala první taneční zábava od masopustu.

Velikonoční atmosféru navodí i výstava **v památkové rezervaci Betlém v Hlinsku – od 19. března do 14. dubna** se návštěvníci budou moci seznámit s velikonočním obdobím v lidovém pojetí – s důrazem na Boží hod velikonoční (Velikonoční neděle) a Velikonoční (červené) pondělí. Během čtyřdenního velikonočního cyklu pořadů v areálu **Veselého Kopce** - **od 29. března do 1. dubna –** návštěvníci zažijí autentickou velikonoční atmosféru.

Zpracovala:

Ing. Petra Valíčková

pracovník vztahů k veřejnosti

Národní muzeum v přírodě, příspěvková organizace

Tel.: 571 757 143

Mob.: 778 11 25 77

Národní muzeum v přírodě, příspěvková organizace, vzniklo koncem roku 2018 a sdružuje čtyři muzea, dvě z nich jsou v Čechách a dvě na Moravě. Jejich poslání je dokumentovat, ochraňovat a uchovávat více než dvě stě let historie lidového stavitelství a přibližovat způsob života na venkově. Každé z nich odráží kulturu jiného regionu, a je proto jedinečné.